

Bidrag til Borum Sogns Historie.

Af August F. Schmidt.

Borum Sogn ligger nordøstligst i Framlev Herred (10—14 km VNV for Århus) og skilles fra sit Anneks, Lyngby (Hasle Herred), ved Yderup Bæk og Lyngbygårds Å (i Sydøst). Mod Nordøst og Nord grænser Sognet til Sabro Herred (Fårup, Sabro og Lading Sogne). Mod Vest ligger Skivholme Sogn, hvorfra Borum Sogn delvis skilles ved Borum Møllebæk. I Syd er Nabosognet Framlev, og mellem dette og Borum Sogn gør Lyngbygårds Å Skel.

Sognets højtliggende, noget bakkede Jorder er overvejende sandmuldede, med Underlag af Sand. Der går her fra 7,0 til 7,7 ha til 1 Tønde Hartkorn.

De højeste Punkter er Borum Æshøj (104 m) og Vindhøj (85 m). Fra Toppen af Borum Æshøj er en meget stor og smuk Udsigt over en vidtstrakt Omegn.

I det afvekslende Landskab med Bakker og Dale, Skove, Enge, Moser og flade Marker har der fra de ældste Tider færdedes Mennesker. Der vides at have været 33 Oldtidsmindesmærker i Borum Sogn. Da Nationalmuseet første Gang berejste Sognet (i Perioden 1894—1919) var der 6 Oldtidsmindesmærker tilbage, og i 1948, da Museumsinspektør, Dr. *Therkel Mathiassen* berejste vort Område, var her kun 5 fredningsværdige Oldtidsmindesmærker tilbage¹). Tæt Sydvest for Borum er et Dyssekammer, omsluttet af en lav Høj. Kammeret er nu uden Dæksten. Af Højene lå et større Antal i Stribe Øst for Borum. 16 er her afsat på Johannes Brøndsteds Oldtidskort. Nord for Borum ses på dette Kort afsat Øst for Landevejen 5 Oldtids-høje og henne i Eggen omkring Æshøj Nordvest i Sognet er ligeledes afsat en Højgruppe (12). De er alle fra Sten- og Bronzealderen.

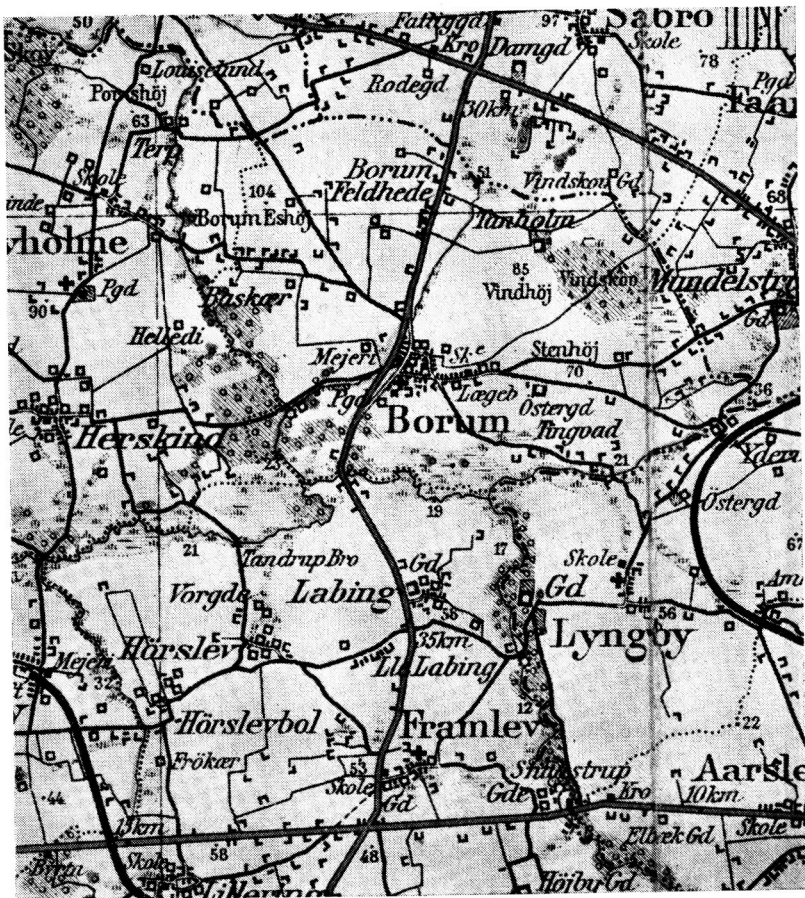
Af *Højnavne* kendes nu *Borum Æshøj*, og i Sognets Østparti *Trehøjene*, *Stenhøj*, *Vindhøj*, *Kophøj*, *Draghøj*, *Guldhøj*, *Blakhøj* og *Tinghøje*(?).

I 1942¹ fandtes ved Tørvegravning i Borum Stormose en *skæftet Flintøkse* fra Oldtiden. Skæftet, af Asketræ, er 45 cm langt. Øksebladet er en god 16 cm lang, tyndnakket Retøkse med Slibning på Bredsidens. Øksen er fra Yngre Stenalder og godt 4000 År gammel. Da det er såre sjældent, man har fundet et fuldstændigt Redskab fra Stenalderen, er Borum-Øksen et meget værdifuldt Fund. Den er antagelig tabt ved en eller anden Lejlighed i Mosen, da et sådant godt Våben ikke er blevet benyttet som Offergave til Guderne. De har fået ituslagne og opslidte Våben, Brudstykker o. lign.²).

På det høje Strøg i Sognets Nordvestparti lå tidligere en af Jyllands største Høje: *Borum Æshøj* (6 m høj, 38 m i Tværmål). Ved Nytårstid 1871 begyndte Manden, der ejede Højen, at grave i denne og bortkøre af dens fede, sorte Jord. Under Arbejdet herpå stødte Spaden på noget, der lignede en svær Egestamme, der lå i Retning Øst-Vest. Den blev meget beskadiget ved, at Vogne kørte hen over den. Da den i April måtte borttages, viste det sig, at det var en *Stammekiste*, der indeholdt et overordentlig velbevaret Kvindeligt. Der fandtes senere (1875) to Egekister til; i disse var gravlagt Mænd. Såvel de Klæder, der var medgivet de Døde, som Udstyret af Våben og Smykker var ypperligt bevarede og hører til Nationalmuseets største Oldtidsskatte. Ikke mindst for Kendskabet til *Oldtidens Klædedragt* er Borum Æshøj-Fundet af største Vigtighed. Fundet er fra Bronzealderens 2. Periode, ca. 1400—1200 f. Kr. F.

Der er efter al Sandsynlighed ikke hengået lang Tid mellem Anbringelsen af de to Mandsgrave, og den store Lighed, de to jordfæstedes Kranier udviser, tyder på, at de har været nærbeslægtede, snarest Fader og Søn. Den ældre Kvinde, hvis Grav først fremdroges i Højen, tør vel antages at have været den gamle Mands Hustru. Hun lå yderst i Højens østre Side og er den sidste af disse tre Personer, der er bleven stedt til Hvile i den store Høj. Selv om intet tyder på, at der i Bronzealderen har været store sociale Forskelle, hvor Befolkningen har været jævnt stillede Bønder og Kvægavlere, er der dog næppe Tvivl om, at de Personer, der er gravlagt i Borum Æshøj, afgjort har hørt til Bronzealderens Overklasse³).

Nationalmuseets Tegner, *J. Magnus-Petersen*, har i sin Bog: »Minder« (1903), 136—38, givet en fængslende Skildring af sin Deltagelse i Udgravningsarbejdet 1875. De da to fremdragne Lig blev nedpakket i Trækasser, købte hos Købmanden i Borum, og sendt til Nationalmuseet. Da nogle Dage efter Nedpakningen Kasserne med det sjældne Indhold vel var anbragt om Bord i Århus Havn på et Dampskib til København, bad

»Borum«. Udsnit af generalstabens kort.

Kaptajnen indstændigt Arkæologerne om ikke at omtale det til nogen, da der var mange, som ikke holdt af at sejle sammen med den Slags Fragt, der ansås for uheldsvanger for Sejladsen.

Hjemme i Borum og Omegn havde *Folketro* og *Sagn* alt fra gammel Tid trukket Spind om den vældige Æshøj. Et Sagn fortæller, at Højen er dannet af en Kæmpe, der fik Højen opdyngtet af den Jord, der fandtes i hans Træsko⁴). En Kæmpe, der boede i Højen, slog med Kølle efter en Kollega i Hasle Høj. Han slog fejl, og slog derved det Hul, der frembragte Brabrand Sø. Da han slog om, fremkom Geding Sø. Den anden Kæmpe

kastede i sin Styrke for langt, hans Kølle for over Borum Æshøj, skilte den ad med Skaftet af sin Kølle, der fløj længere vestpå og slog den Fordybning, som nu er Lading Sø⁵). En anden Sagnoptegnelse meddeler, at Bjærgmanden i en Høj ved Hasle blev budt til Barsel hos Bjærgmanden i Borum Æshøj, hvor han skulle være Fadder. Da imidlertid hans Kone blev syg, kunde han ikke komme. For dog ikke at undlade at give Faddergave, en Gulddammer, gik han op på en Høj for at smide den derover. Men idet han nu stod og svingede med Hammeren gik den af Skaftet, og den fløj mere til Nordvest og faldt i en Lavning ved Mundelstrup og frembragte derved Geding Sø, men Skaftet kom godt nok til Borum Æshøj uden dog at efterlade sig noget Spor⁶). Det fortæltes også, at Æshøj til Højtiderne stod på Pæle. Der var fuldt belyst underneden, og man så Trolde danse derinde. En Rytter kom en Aften der forbi, og så kom der en Trolde ud og bød ham en Drik af et Bæger. Han kastede Drikken bag over sig og red med Bægeret, men Trolde kom efter ham, og på Vejen tabte han det. Han undslap dem, da han kom over Terp Mølleå Vest herfor⁷). Dette Sagn er også knyttet til *Svend Felding*, der tjente på Lyngballegård. Han fik af den forfølgende Bjærgkvinde ti Karles Styrke som Betaling for at give hende Bægeret⁸). I et andet Sagn berettes, at i Borum Æshøj lå Kæmpen Boris begravet. En Kæmpe herfra vilde slå Spiret af Store-Ring Kirke ned med en Sten, men den faldt på Skovby Mark⁹). Dette navneforklarende Sagn henholdt Borum-Lyngby Sogneforstanderskab sig til i en Udtalelse af ^{3/10} 1853, som det blev afæsket vedrørende Borum Æshøj. Heri nævnes, at Prins Buris skal være begravet i Æshøj¹⁰). Denne Prins levede som bekendt på Valdemar den Stores Tid. — Som man kan se, har Almuen førhen anstillet visse Betragtninger vedrørende den store Oldtidshøj med det kostelige Indhold. Fra dens Top har man antagelig kunnet se de fleste af de Lokalteter (Søer, Høje, Kirker), der omtales i Sagnene, og det har bl. a. faldet naturligt at forklare Søers Fremkomst ved Hjælp af Kæmpekast.

*

Navnet *Borum* er fra o. 300—400 e. Kr. F. Det skreves 1326: *Bardhom*, 1335: *Bardhum*. Forleddet er Navneordet, gammel-dansk **barth*, her med Betydningen »Rand, Kant«. Efterleddet er et oprindeligt *-hem*, oldnordisk *-heimr* (o: Hjem), der i nyere Tid er blevet til *-um*. Navnet Borum sigter til de høje Bakke-
drag, der tildels falder stejlt af mod de omgivende Vandløb.

Betydningen af Heim er oprindelig: »Bygd, bebygget Område«; senere er Ordet gået over til at bruges i Betydningen »Landsby« eller »Gård«¹¹).

Borum er en udpræget *Terrænby*. Dens ældste Form har været præget af det ujævne Jordsmon, hvor den er blevet anlagt. Her Nord for Kirken lå alle Sognets Gårde og Huse — med Undtagelse af Borum Vandmølle — til efter Udskiftningen o. 1794. I Tiden efter År 1800 begyndte Udparcellering og Udflytning. Oppe Nord for den gamle Sogneby er på den efterhånden opdyrkede Hede bygget 10 Gårde og Ejendomme, der nu bærer Navnet *Borum Feldhede* eller *Feldheden*, der betyder: »opdyrket Hede«, jfr. »fælle«, d. v. s. »Skrælploje«; den første tynde Pløjning af Stubjorden om Efteråret.

Sydøst i Sognet er fremstået den spredte Bebyggelse *Tingvad*, der består af 9 Ejendomme, hvoraf den ene ligger i Lyngby Sogn. Tre af Ejendommene er ret gamle. Det største Landbrug her er på 17 Tdr. Land, det mindste på 7. Vadestedet »Tingvad« over Yderup Bæk findes noget Syd for Vejen fra Borum til Lyngby. Navnet forklares i Egnen som fremstået ved, at Bønderne gik til Tings på Lyngbygård. Dette kan jo ikke passe. Ligeledes synes heller ingen nu at kende Navnet *Tinghøje* på et Par Oldtidshøje. Men Navnet »Stejlhøjsvangen« (fra 1683) tyder på, at der en Tid kan have været Tingsted her i Sognets højrige Sydøstparti, og fra denne Tid kan Tinghøjene have fået deres Navn, og Vadestedet, måske ikke så langt herfra, kan have fået sin Betegnelse under Indflydelse fra Rettersteds- og Højnavngivningen.

Baskær Huse (4) findes ved Baskær Skov Vest i Sognet. De øvrige Gårde og Ejendomme, ligger ret spredt på Arealer, hvor det har været muligt og praktisk at opføre Bygninger.

Foruden Borum findes fra ret gammel Tid flere Navne *Baskær* (Baskiardt, År 1492). Forleddet er antagelig Navneordet *Bast*, der i Stednavne anvendes om Kratbevoksninger. *Auensengh* (1492, Afskrift 1536—43). Forleddet i dette Engnavn er muligvis Personnavnet Aghnar, som i Avnebjerg. — *Klaugholm* nævnes 1524 i Tvilum Klosters Breve på Gods i Framlev Herred. Det hedder: »Item en Lovhævd på 2 Gårde i Borum, et Byggested kaldes *Klaugholm*, og Klosters Rettighed udi *Vind Skov*, som er afmærket«¹²). Forleddet er uklart, men det bør nævnes, at Klaks, Klags i Stednavne kan betyde »Op-højning i Marken« el. lign. Om Navnet *Vind* se senere. — I Matriklen 1664 nævnes *Giermands Jord*. Her har vi Personnavnet German, der kendes tilbage til Middelalderen. Endvidere Navnet *Snei*, der betyder »afskåret Stykke«.

Borum Sogn var før Udskiftningen o. 1794 inddelt i tre Vange, af hvilke den største var *Baskærvangen*, der udgjorde hele Sognets Vestparti indtil *Storkesig Bæk*. Øst for dette Vandløb fandtes mod Nord *Vindhøjsvangen* og mod Syd *Østervangen* eller *Stejlhøjsvangen*.

Fra disse Vange kendes o. 70 *Marknavne*, de fleste er indskrevne i Markbogen 1683. Vi skal nu stifte Bekendtskab med dette interessante gamle Marknavnestof, der belærer os ret godt om gamle Kulturforhold, Floraen, Jordens Tilstand m. v., ligesom Navnenes Sprogstof også i høj Grad er værd at stifte Bekendtskab med. De allerfleste af Navnene fra 1683 er nu ganske glemte.

Vi begynder med Baskærvangen, hvis Opmåling indledtes 18. Maj 1683. Dette År var den Rugvang. Betydningen af Navnet er meddelt ovenfor. 1683 nævnes foruden *Bascher Vang: Badscher Krog, Badscher Agerre* og *Baske Hafue*. I vore Dage benyttes Navnene *Baskar Huse, Baskær Skov* og *Baskergård*. Endvidere er det gamle Naturnavn også anvendt som Slægtsnavn: *Baskjær*. — Om Navnet Baskær Krog fra 1683 kan nævnes, at *Krog* betegner et Areal, der f. Eks. omsluttet af en Krumning i et Vandløb, altså her af Borum Møllebæk. — *Tofte Agere*. Toft hentyder sandsynligvis her til et nyopdyrket Areal i Bymarken. *Huulen* og det i Markbogen efterfølgende *Huul Kroeg* er vel Navne, der har nær Forbindelse med det endnu kendte *Skanderborg-Hulen*, et Skovareal på begge Sider af Skanderborg-Randers Landevejen. Omkring 1918—20 blev en Del af Skoven her Syd for Borum ryddet, navnlig Vest for Vejen. Senere blev der plantet Graner på en Del af det gamle Skovområde i Øst, og de er vokset godt op. Nede i Skanderborg-Hulen, hvor der voksede store, gamle Træer, var der især ved Aftens- og Nattetid mørkt og skummelt, og mange var da ikke glade ved at skulle færdes her. Evald Tang Kristensen har i Danske Sagn Ny Række IV, Nr. 968, optegnet et Sagn, hvori berettes, at en stor Røverbande her holdt til i fordums Tid. Røverne opholdt sig i en Høj, og de havde Snore over Vejen. Disse ringede, når nogen rørte ved dem, og når dette skete, sprang Ugerningsmændene frem og slog vejfarende ihjel og tog, hvad de havde. Ligene kylte de i Åen nedenfor. Endelig måtte der en Del Soldater ud for at få ryddet Røverne af Vejen, og de fik dem også taget. — Endnu i 1952 husker Borum-Folk Sagnet om Røverne, der anbragte en Ringe-Klokke i det Reb, de spændte over Vejen. Så kunde de høre, når nogen faldt over dette. — *Wester Eng* har ligget ud til Borum Møllebæk. 2 Fald hed *Suege*. Sveg betyder her snarest »Lavning, Bugt, Sving«, vel i Allusion til en Krumning i Møllebækken, Sognets Vestgrænse. — *Gammel Toft*. »Gammel Jord« betegnede Jord, der lå i Hvile nogle År. Det er muligvis fra den såkaldte »gammel Jord« man har det i Århusegnen ret udstrakte

Gårdnavn »Gammelgård«, f. Eks. i Åby, Gellerup, Skejby og Store-Ring. — *Gaase Krog*. Her kan Byens Gæs måske have haft Tilholdssted. — *Sand Balle*. Balle betyder her »Forhøjning«. *Ofuer Sand Balle* (Øffuer . . .), Oversandballe. — *Halled* »af 7 Agre«. »*Halled som liecher* [Fejl for lieger] *ved fest om Siegen*«. *Halled*, lig *Hald* »Skråning«. *Sig* betyder «fugtigt Jordsmon». Markbogens Oplysning skal uden Tvivl læses: »*Halled*, som ligger vedfæst om *Sigen*«, hvorfor Stedsbetegnelsen må forstås som: »En *Skråning*, der står i Forbindelse med en *Sig*«. — *Leer Hollem*, Lerholmen. — *Lange Balle*. — *Hual Balle*, *Hual Balle Høy*. *Hual* betegner nok her *Hvælv* og hentyder da til en *Forhøjning*. — *Noech it Fald af fro-riq* [forrig] . . . *Fald* er en gammel Betegnelse på en Hovedinddeling af Agrene. — *Wester Skofs Agere*, Vesterskovsager. — *Lunden*. — *Noech et Fald af foerrige Nafn*. — *Bred Land til Hr. Olle Mortensens Gaard*. Ole Mortensen Hobro var Præst for Borum-Lyngby 1681—1704. — *Elle Kiers Spiel*, Elkærsspjæld. Spjæld er Betegnelsen på små, mest firkantede Agerstykker. Grundbetydningen af Ordet er »noget udskilt, frakløvet«. — *Kloche Grafuen*, Klokkegraven. Her er Kirkeklokken nok i sin Tid blevet støbt. — *Noech et Fald af foerrige Nafn*. — *Brebrings Agere*, *Broebriengs Agerre*. Vel »Brede-Brink«. *Brink* betyder »Bakkeskråning, Skrænt«. Er den sidste Form den rigtige, kan Markstykket måske have haft Forbindelse med *Borum Bro*, der er af høj Alder. Her stod en af de gamle Grænsестene for Skanderborg Vildtbanedistrikt. — *Trollerød*. Forleddet er *Trold* og *-rød* betyder »Rydning«. — *Nye Vongs Fald*, *Nyvangsfald*. Dette Navn får sin Forklaring af Markbogens Oplysning: »Her foer vden findis Pløegland, udj samme March, som er opbryet af Heeden paa derris Fædrøeft«. Her er altså Hede opbrudt og lagt under Plov. *Nyvangsgård* Vest for Feldheden har antagelig fået Navn efter det gamle »*Nyvangsfald*«. — *Noech it Fald*. — *Noech it Fald N. for Borum Eesch* . . . *Norden foer Borumbs Eshøy*. *Æshøj* [æ'shy'w] har i sit Forled antagelig en -ja-Afledning af Ardet *Aas*, Oldnordisk *áss* i Betydningen »Bjerg-ås, Landhøjde«. I Nutiden har en Gård tæt herved fået Navnet *Eshøj*. — *Smaa Bloecher lieger vesten for Eshøye*. *Blok* er Betegnelsen på en kort Ager. — *Noech it Fald af Heeden*. »Heede Jorden, som iche til forren hafuer verrit Pløegland, mens hafr bryet det for nygeligen og formedelst fremdis Fædrift«, oplyses det i Markbogen 1683. Fra det 19. Århundredes Tradition kan anføres, at hele Strøget Nord for Borum endnu o. 1810—20 var Hede¹³). Det er nok heroppe, følgende Tildragelse, der omtales i en Optegnelse fra 1890erne, fandt Sted:

Den sidste *Ulv*, der har været her i Egnen, viste sig i Borum ved en Føllhoppe, og den vilde tage dens Føl. Ulven fik også Held til at bide det ihjel, og da nu Øget så, at Ulven var efter Føllet, rendte det løst, for det vilde bag efter og hen og forsvare det. Så sprang Ulven op på Siden af Øget, greb det i Lysken lige for ved Bagbenene, fik det så ned til Jorden og fik det kvalt¹⁴).

Den tidligere omtalte nye Bebyggelse *Borum Feldhede* findes heroppe i æ Feldhie. Her er et Jorddige med Sten i. Det findes Øst for Landevejen og hedder *Skrædderdiget*. Det synes, som om Årsagen til dette Navns Opkomst er glemt.

Vi vender tilbage til Markbogen 1683 og kommer så til følgende Oplysning om Borum: *Noech findis til denne Bye; . . . Pløeg Land, som kaldis Læerring. — Bloeche ved Leeringen; Blocher ved den S. Ende af Leering Agere*. Leering er vel Navnet på Jordarten Ler, hvortil så er føjet en Afledningsendelse -ing, således som det undertiden skete i Stedsbetegnelser. Svinget kunde således benævnes Svingningen, f. Eks.: »henne i Svingningen«, hvor f. Eks. en Markvej havde en Krumning. — *Ballen. — Balle Hafue*. Fra Nutiden kendes Navnet *Ballehave* (Skov) Sydvest i Sognet. — *Eng Hollem, Engholm. — Broe Hollem*. Vel nær Borum Bro. — *Spungs Bierge, Spungs Bierre*. Spung, Spang »Gangbræt over et Vandløb«. Et Spang findes over Borum Møllebæk Nord for Baskær Skov. — *Øster Hollem, Østerholm. — Noech en Hollem ved Møllen; Noch en Holmb, som lieche[r] ved Borum Mølle er v-tagen fra Marchen och lagt til Møellen. — Noech en Hoelmb. — Noech en Holmb kaldis Vester Toft. — Hr. Olle Mortensen[s] Tofft liecher W. foer hans Gaar*.

Fra Nutiden kendes nogle Navne i Sognets Sydparti (på begge Sider af den syd-nordgående Landevej) samt i og ved Borum By.

Mølleskov ligger nær Borum Vandmølle sydvestlig i Sognet. Syd herfor har vi den tidligere nævnte *Ballehave* (Skov) og sydligst *Rovseng*. Det kunde se ud, som man her har Plantenavnet *Rug* i Forleddet, men da der er Tale om et Engnavn, er man ikke tilfreds med Tolkningen. Muligvis kan Røvs være et gammelt, nu glemt Plantenavn, eller Betegnelsen kan måske hentyde til Overfladeforhold. Afgøre det kan man vist ikke. — Sydligst i Sognet og Vest for Landevejen findes en nu udrænnet Eng, der forhen bar Navnet *Ildkjær* [i:lj'kja'r]. Her hentedes om Vinteren Is til Mejeriet. Forleddet i dette Engnavn er måske et Ord, der svarer til oldnordisk il. ila »Kilde, Bæk«. — Øst for Landevejen findes en Eng, der benævntes *Kringlen*. Navnet hentyder til Engens Form. Hernede i smukke Naturomgivelser mellem Å og Skov mødtes forhen Borums Småfolk med Madkurve hvert År den 5. Juni. Her havde man så et fornøjeligt Grundlovssamvær uden Sang og Tale. Både store og små glædede sig til denne Festlighed, som her fandt Sted i det fri på Folkets Frihedsdag. Omkring 1910 holdt disse Fester op. De blev flyttet til den smukke Festplads (½ Td. Land stor) ved Borum Vandmølle, hvortil Pladsen hørte. Fra o. 1910 og til i Begyndelsen af 1920'erne havde Sognet her et fælles Samlingssted, men så blev det inddraget som sådant.

Vest for Borum er et lavtliggende Areal, der benævnes *Laaen*. *Laa, Lo* var Betegnelse på fugtigt Land, der kunde overskyldes af Vand. — *Knolden* hed et lille Stykke højtliggende Gadejord ved Landevejens Østside og tæt Nord for den gamle Kro. Nedenfor det trekantede Stykke Jord blev i 1920 rejst en Genforeningssten. —

Krogen overfor *Kroen* og *Vest* for *Landevejen* var et gammelt Navn på 4 sammenbyggede Huse, der lå lidt højt. *Bagved Krogen* var en lille Åbning mellem to Ejendomme. Denne Lokalitet hed *Gabet*. Her stod en Vandpost, der var fælles for flere Huse. — *Borum Bæk* flyder fra Øst til Vest gennem *Byen*. Efter dette Vandløb har *Borum Bækgård* og *Bækhuset* Navn. På en kortere Strækning, umiddelbart Syd for *Skolen*, hed *Strømmen Lybæk*. Forleddet i dette Navn må være Tillægsordet *ly* »kuldslået, lunken«. Omkring *Lybæk* var en lille Lavning, hvori der lå et Hus. *Lybæk* dannede Skel mellem *Haverne* til *Borum Bækgård* og til en *Gård* Nord for *Bækken*, der henne mod *Vest* flyder ud i *Storkesig Bæk*, der deler *Sognet* fra *Nord* til *Syd*. — Tæt Øst for *Borum* er et *Vejsving*, der endnu o. 1910 kaldtes *Brundsving*. Efter de stedlige Overfladeforhold at dømme er *Navnets* Forled nok det gamle Ord *brun* »Brønd«, »stor trind Fordybning, hvor der samles Vand om Foråret«, »lav Strækning, der står under Vand om Vinteren«. — Tæt Øst herfor deler *Vejen* sig i to. Den sydlige *Vej* fører til *Lyngby*, den nordlige, der kaldes *Langelinje*, går til *Mundelstrup*.

Den 18. Maj 1683 påbegyndtes Opmålingen af *Borum Byes Biugmarch* som kaldes *Wind Høys Wang*. Her var kun 8 Navne i Brug i 1680erne. *Windhøys Agre* Nordøst for *Borum*. Navnet *Vind Skov*, endnu i Anvendelse, kendtes som foran nævnt allerede 1524 (*Vindskouff*). *Vindhøj* er Navnet på en Oldtidshøj (85 m) nær *Vindskov*. Navnet betyder »den vindomsuste Høj«, jfr. Navnet »Blæsbjærg«. Højen har givet Navn til *Vindskov* såvel som til *Wind Heed*, *Vindhede*. — *Ell Kiers Weyl* eller *Weye*. *Ellkier Weye ved Bye* Ledet. *Ellekærsvej* er et Navn, der oplyser om Bevoksning med *Elletræer*, *Overfladeforhold* og *Beliggenhed*. — *Jordblocherne*. Blok: kort *Ager*. — *Krog Agre*. Navn efter *Form* eller *afsides Beliggenhed*. — *Bessagre*, *Bess Ager*. Forleddet kan være *Udsagnsordet* *bisse* [be:j's], om *Kreaturer*, med mindre man i *Egnen* har kendt det fra *Bornholm* overleverede *Plantenavn* *Besbær* »alle Arter blåduggede Bær«, en *Tolkning*, der vilde være fortræffelig. — *Gryde Agre*. *Gryd* er en gammel *Betegnelse* på *Grus* og *Sten*. Der har muligvis været en *Grusgrav* her. — *Lange Spiel*, *Langespjæld*. *Spjæld*, se ovf. — Fra *Nutiden* kendes fra *Vindhøjsvangen* endvidere: *Stormose* og *Døvmose*, begge Øst for *Vindskov*. Forleddet i *Døvmose* er *Tillægsordet* *døv*, der her må have *Betydningen* »ufrugtbar«. — *Lovtbjerg* i *Sognets* østligste, *bakkede Parti* kan vel have fået sit Navn fra, at man på denne *Bakke* stod højt, som på et *Loft*; jfr. dog *Navnet* *Loftskov*, hvor man skærer *Rafter* til *Loftet*. — *Mosearealet Hvinning* [med tydelig *Udtale* af *h* i *Forlyd*] har uden *Tvivl* Navn efter *Planten* *Hvene*, »Fællesnavn for høje, stive Græsarter«. *Samlingsnavne* på -ing, afledt af *Plante*- eller *Trænavne*, er ikke sjældne.

Øster Wangen eller *Steilhøys Vangen* (1683) udgør Sognets Syd- og Østparti. Stejlhøj-Navnet er et Vidnesbyrd om, at her engang har stået en Stejle. Det er muligt, at Herredstingstedet en Tid har været i Borum Sogn, der gennem længere Tid afgav Bolig for Herredsfogeden.

Det første Navn i Markbogen fra Østervangen er *1. Fald: Lychen*. Løkke betyder »indhegnet Jordstykke«. Til efter 1910 har man brugt Benævnelsen *Løkkediget* på et mellemstort, ubeplantet Dige, der Syd for Borum By førte fra Præstens Have og Østpå efter, Tingvad til. Børnene yndede at lege på dette Dige. — *Toffte Blocher*, Tofteblokker. — *Frøe Kier*, Frøkær. Heri vel sagtens mange Frøer. *Frøkærgård* Øst for Borum har Navn efter Frøkær. — *Tøffs Røgle*, *Thøffs Røgle*. Forleddet synes ikke at kunne betyde andet end Tøj [tøw], der her måske kan have været brugt i nedsættende Betydning. Røgle betyder »langagtig Forhøjning«, så man kan tænke sig, at Jorden her har været mindre god at dyrke, og det, man har avlet her, har været ringe, »noget sølle Tøw« (Tøj). Navnet kan vist ikke have haft nogen Forbindelse med et eventuelt Tovshøj, der nu ikke kendes i Egnen, men i »Viborg Amts Stednavne«, 40, 53 angives, at i Borum Sogn er en Gård, der hedder *Tovshøj*, der i sit Forled menes at have Mandsnavnet *Tök, muligvis en Sideform til Mandsnavnet Töki. Ingen synes nu at kende et Gårdsnavn Tovshøj, men Dyrslægens Villa i Østkanten af Borum hedder »Tovshøj«, givet Villæen af den første Ejer Søren Jespersen, der havde haft en Gård nordlig i Sognet. Hvorfor han gav sit Alderdomssæde dette Navn, vides ikke.

Det bør dog her ikke lades unævnt, at *Tov-* i Stednavne også kan tolkes af et gammeldansk *toĝh* »Sandemandstov, Vidnesbyrd«, sigtende til en Retstrætte. En Oldtidshøj »Tovshøj« kan have ligget på et Område, hvorom Sandemænd har aflagt deres Vidnesbyrd om en Skeldragning el. lign.

Guld Høys Agr, *Guld Høye Agre*. Navnet Guldhøj på en Oldtidshøj kendes endnu. Sagn om Skattegravning har formentlig givet Anledning til Forleddet Guld- i Guldhøjsager. — *Trej Høys Agr*, *Trehøjsager*. Trehøje er et stadigt brugt Navn på Oldtidshøje Syd for Borum Østergård og Øst for Guldhøj. — *Kop Røgle*. Navnet Kophøj kendes endnu. Kop betyder her antagelig »Hoved«, noget, der stikker frem eller hæver sig i Vejret. — *Steen Høys Agr*, *Steen Høyes Agr Kielde*. Stenhøj er et i vore Dage benyttet Navn på en Oldtidshøj Nord for Borum Østergård. — *Blachs Høy*, *Blach Høys Agr*. Blak hentyder til Bevoksningens Farve. En blakket Hest er en grågul Hest. *Blakhøj* findes Nordøst for Borum Østergård, og dette Navn på en Oldtidshøj er endnu i Brug. — *Demantz Kier*, *Diamantkær*. Navnet vel givet, fordi man her har fundet et Oldtidssmykke eller også har der verseret Sagn om en nedgravet Skat i Kæret. — *Stilhøys Agr*, *Stejlhøysager*, har nok haft sin Beliggenhed nær *Tingvad*. — *Holum som begyndis ved Yderup*. Holum = Holm. — *Præsteholmen*, har vel tilhørt Præstegården. — *Borum Enge*. — *Liung-*

heden. — I Markbogen 1683 nævnes herefter, at til Gård Nr. 13 i Borum hører en Særejendom, bestående af Skov og Engpletter. Denne Ejendom hed *Snab*, der betyder »Kile, Fremspring«.

Fra Nutiden kan fra Sydøstpartiet af Sognet anføres følgende Navne: *Draghøj* Vest for Borum Østergård. Herved var »*Drasgobagget*«, en stejl Bakke, hvortil Kirkestien fra Lyngby førte. Vi har nok i begge Navnene Ordet »Drås«, der betyder »Dyng«. — Syd for Bækken, der fører fra Lyngbygårds Å og op i nordlig Retning hen efter Tingvad til, findes en Mose: *Duesig*. Due betyder Dynd, og Sig: fugtigt Område. Sydvestlig herfor er *Maden* (16 ha), der ligesom Duesig er en Lavmose. Dens Navn [*må'en*] blev mig i 1952 opgivet som »Månen«. Det samme var Tilfældet med en Mose- og Engstrækning ved Baskær. Man har naturligvis begge Steder misforstået det gamle Engnavn Maden, og uden nu længer i Egnen at kende Ordet Made (o: Eng, der i bestemt Form udtales omtrent som Månen [*mo-nen*]), har man troet her at træffe Månen som Stednavn.

Oppe Nordvest i Sognet ligger Gården *Bækgårdsminde*. Tæt herved i Nordvest er det *trebundne Sogneskel* mellem Borum, Sabro og Lading. Stedet kaldtes *Stakkelsgraven*, fordi her er jordet en Ståkelmand (o: Rakker), der undlivede sig selv i en af de Gårde, der førhen kaldtes Grøøbakket og ligger på Lading Mark. For at han ikke skulde gå igen, blev han lagt i det trebundne Skel, og på dette Sted var altid en grøn Tot både Sommer og Vinter, meddeltes i 1890'erne til *Evald Tang Kristensen*¹⁵). I en anden af hans Folkemindeoptegnelser hedder det, at på Borum Mark var et Sted, der kaldtes Bakgårdsminde. Der skal have boet en Mand, der kaldtes Stodderkongen. Han havde 12 store Hunde, som han pudsede på Folk, når de kom rejsende, og så udplyndrede han dem. Til sidst kom Soldaterne ud efter ham, og da de ikke kunde få ham fat, skød de ham ned. Han blev så begravet i det trebundne Sogneskel. »Og den Plet, hvor han blev jordet, er grøn både Vinter og Sommer«¹⁶).

Denne Sagnoptegnelse er en Sammenblanding af Sagnet om Røverne i Skanderborg-Hulen og det, der fortælles om Stakkelsmanden. I Borum har man i gammel Tid haft en *Stodderkonge*¹⁷), og denne Titel har Fortælleren så ment var passende at knytte til Røverne på Bækgårdsminde, der iøvrigt er en Udflytterejendom fra efter Udskiftningen.

Tandholm er Navnet på en gammel Udflyttergård (Mtr. Nr. 6 a) nordøst i Sognet. Forleddet i Navnet er muligvis det gammeldanske Navneord *tandæ* i Betydningen »Areal ryddet ved Brænding« eller »Svedjeland«. — Gårnavnet *Åbenhøj* nær Borum Eshøj er givet i Allusion til det store, åbne Landskab heroppe. — Gården *Rønnes Minde* har Navn efter Ejeren Jens Rønne Jensen (1908—11). — Ejendommen *Ejbenhus* har sit Navn efter en Politibetjent, der i sin Tid boede her i en Årrække i 1880—90'erne.

De øvrige *Gård-* og *Ejendomsnavne*¹⁸) i Sognet behøver ingen

Forklaring. Borum har afgivet Navn til Borumgård, Borum Enggård, Borum Vestergård, Borum Østergård, Borum Vandmølle¹⁹⁾ og til den tidligere omtalte Borum Bækgård. Fra en Nabogård er kun Stuehuset tilbage, det benævnes »Bækhuset«. Denne Gård blev nemlig udflyttet 1944 og fik da Navnet Mølvang. Gamle Marknavne og Højnavne er anvendt i Breddal, Højballegård, Lille Højballegård og Eskærgård. — Naturforhold er udnyttet i: Bakkely, Engholm, Enghøj, Granhøjgård, Højbo, Højvang, Moselund, Overskovlund, Skovblink, Skovlund, Skovlyst, Solblink, Solhjem, Sortenlund. Kvindenavne indgår i Annalyst (Hus), Kathrinesminde og Marielyst; måske også i Signholm. Abstrakt Navnegivning findes i Ejendomsnavnet Lykkebo.

Hvad der er meddelt på de foranstående Sider hører for det meste en svunden Tid til. Hvem erindrer nu alle de gamle Stedsbetegnelser som Knolden, Krogen, Lybæk, Gabet, Brundsving, Løkkediget m. fl.? Antagelig kun ganske få af de ældre. Det er i øvrigt kun sjældent, man *inde* fra en Landsby kan have Held til at fremdrage så mange Stednavne, som vi nu kender fra Borum. Ude fra Markerne er det altid muligt at indhente mere Navnestof, idet man dog herfra får fat i de fleste Navne i Markbøgerne fra 1683; thi i Landsbyfællesskabets Tid var det af praktiske Grunde nødvendigt at have Betegnelser på de enkelte Fald og Vange. I vor Tid er, som man vil have erfaret af de foranstående Sider, de allerfleste Navne fra gammel Tid glemte, og kun ganske enkelte nye er kommet til.

*

Borum er et gammelt *Vejstævne* i Århuseggen. I vore Dage fører ialt 9 *Veje* (store og små) mer eller mindre til denne Landsby. De kommer fra alle Verdenshjørner. Vigtigst er nu den store syd-nordgående *Skanderborg-Landevej*, der deler Sognet i to Dele. Borum By har i gammel Tid ligget med alle sine Bygninger langs denne *Vejs Østside*. Ikke førend i Nutiden har man begyndt at bygge langs begge Sider af Vejen. Den gamle, store Færdselsåre har forårsaget, at man har ment det mest hensigtsmæssigt kun at bygge langs dens Østside. Den moderne Trafik bevirkede, at der i 1933 blev anlagt en ny Landevej noget Vest for, men parallelt med den gamle Bygade, så de mange Trafikanter, der nu passerer Borum ad den moderne udstyrede Vej, får ikke så meget at se af den lavtliggende Landsby.

I fordums Tid fulgte Adelvejen fra *Århus til Viborg*, når man fra Århus Vesterport var kommet gennem Herredsbyen

Borum Bygade 1906.

Hasle, et Stykke Side om Side med den gamle Ryvej. Over Mundelstrups lerede Jorder kunde man ved Midten af forrige Århundrede jævnsides med den nyanlagte Chaussé endnu se ikke alene den aflagte, indgrøftede Landevej, men også talrige ældre Færdselsstriber over Markerne. Hjulspor ved Hjulspor, så slidte og dybe, at Vognakselen måtte slæbe på Rygningen i deres Midte og Bønderne køre i samlet Vognrække i samme alendytte Furer, hvor det var totalt umuligt at vige til Side. Medens Chausséen i 1850 strakte sig i lige Linje frem over Lading, tog dens Forgænger sig rundelig Tid til en Afstikker over Vejkrydset ved Borum, der tidligt må have fået Betydning som Knudepunkt i en eller anden Henseende. Der må jo have været særlige Grunde for, at Viborgvejen fra Arilds Tid netop gik gennem denne Landsby, ad hvis nordre Bygade den gamle Vej krogede sig Nord forbi Kroen, hvor den stødte til Skanderborg-Randers Landevej. De talrige omiggende Kæmpehøje tyder på stærk Bebyggelse i Oldtiden, og det er meget sandsynligt, at Kroholdet her er af meget gammel Oprindelse. Det daterer sig vistnok fra 1587. Borum som Vejsamlingssted var måske også Årsag i, at gennem en længere Tidsperiode (o.1535—o. 1667) boede Herredsfogeden her²⁰), og dette har vel været Grunden til, at alle unge Karle fra Stiftet før Fredsbruddet i 1657 fik Befaling til at møde i Borum. Der skulde af de fremmødte udtages et vakkert Mand-

tal, der senere skulde knyttes til Hæren »til dens Bestyrkelse«²¹).

Fra Borum kunde Viborgvejen følges i hele sin Retning hen imod Lading. Fra Borum går den op over det brede Bakkedrag, der krones af Æshøj. På Skråningen ned mod Lading Sø danner Landevejen en Hulvej af den oprindelige, ret anselige Brede med flere jævnsides løbende Spor, da man ikke har kunnet pløje den ind. Jens Peter Smed i Lading fortalte o. 1890 til E. Tang Kristensen, at der da endnu var en Vej der tæt forbi Borum Æshøj, og den kaldtes »Den gamle Viborg-Vej«. For at denne Vej kunne ses om Vinteren stod der to Pæle ved den som Vejvisere, den ene sydøst for Fajstrup, og den anden viste op ad Borum Bakke og stod neden for Lading. De kaldtes »de røde Pæle«, og der var vel en Fjerdingsvej imellem dem. Når de Viborg Vognmænd kom til den Bakke, skete det ikke så sjældent, at de måtte have fremmede Folk og Heste til at føre dem derop, de havde altid selv fire Heste for; det var nemlig den slemmeste Bakke på hele Vejen. Borum Kro var altid deres Bedested, det var 2 Mil fra Århus. De havde Brændevinstønder hængende i Kættinger på Siden af Vognene og kom kørende med Tobak og Kolonialvarer. Det var forfærdeligt, som de slæbte her forbi, for hver Mand havde sit Vejstykke at holde vedlige, og det gik, som det kunde, så Vejen var forskrækkelig sandet. Hjulene på de Vogne var en halvanden Gang så store som på de nuværende for at lette Kørselen²²).

Vi skal nu ikke høre mere om den gamle Adelvej Aarhus-Viborg og dens Omsving over Borum, da der tidligere er skrevet udførligt herom²³). Derimod skal anføres et Eksempel på, hvad overtroiske Folk i gamle Dage var sikre på at kunne opleve på en Landevej. Det er et Sagn om en Kone, som man mente i Mørket var blevet overkørt af en *Ligskare*; at noget sådant kunne ske, var en Trosforestilling, der var almindelig udbredt førhen:

To gamle Koner i Borum fulgtes en Aften ad, det var sådan i Udkanten af Byen. Så gik pludselig den ene af Vejen og op ved den anden Side af Grøftekantten, og hun sagde til den anden: »Kom, kom herop.« — »Nej, det vil a da rele ikke, a vil ikke gå og humple der oppe i Steden for at følge Vejen.« — »Ja, du kan jo da komme herop,« siger den første igen. »Nej,« svarede den anden, men lige i det samme, hun sagde det, snublede hun og var lige ved at falde. »Kom da herop!« Men hun vilde ikke. Så snublede hun igen. Den første sagde det

tredje Gang: »Kom da herop!« Nej, hun vilde nu ikke, og så snublede hun tredje Gang og var næsten faldet. »Ja, nu vil a op til dig, her kan a ikke gå; a véd ikke, hvad der er i Vejen.« — »Nej, nu behøver du ikke at komme, for nu vil a ned til dig igen.« — »Ja, hvordan kan det da være, du gik derop?« — »Det kan a ikke sige dig i Aften, men i Morgen da skal a sige dig det.«

Dagen efter fortalte hun det så. Det var en Ligs-kare, hun var kommen imod, men hun turde ikke fortælle det om Aftenen, for så var hun blevet syg. Så vilde den anden jo vide, hvad hun var snublet over, og hvordan det havde sig med det. Ja, første Gang var hun snublet over Hestene for Ligvognen, og anden Gang over Kisten, men tredje Gang, da hun kom bag ud af Vognen, var hun nær falden. Det kunde den anden Kone gå og se der oppe på Kanten. (Måske hun også var snublet over Folkene, der gik foran Vognen). Nu kører Ligvognen altid forrest, men i ældre Tid gik Følget foran, eller også kørte de²⁴). Konen er vel i Mørket snublet over nogle Græstørvsdynger, der har ligget langs med Vejrabatten eller også er hun faldet i nogle af de mange Huller og Ujævnheder, der altid fandtes på de gamle Landsbyveje.

*

Borum By, indtil Udskiftningen Sognets eneste Bebyggelse, har i Middelalderen været delt i 7 Bol. Et Bol var enten oprindelig en Gård eller også så stort et Jordtilliggende, som svarer til en normal Helgård. Senere hen, o. År 1500, ser det ud til, at der har været 13 Gårde i Borum, hvilket Antal da også nævnes i Matriklen 1664. Af disse var på Markbogens Tid 1683 de 3 delt i hver 2 Gårde, så der herved blev ialt 16 Gårde i Byen, medens en fjerde var øde og dens Jorder dyrkedes af to af de andre Gårdes Fæstere²⁵). Derefter var der ialt 15 Gårde, af hvilke dog de 2 hver havde 2 Brugere. Af de 16 Gårde var 8 Selvejergårde, 3 var Ryttergods under Skanderborg, 1 tilhørte Admiral Chr. Bielke til Kærbygård (Kasted S., Hasle H.) og 3 tilhørte Grev Niels Friis til Friisenborg²⁶), medens 1 Gård var Præstegård. En af Gårdene bestod i 1683 faktisk af en Selvejergård og et Kirkebol, et Bol, der tilhørte Kirken, men det kunde ikke skilles fra Gården, da Bolets Jord i langsommelig Tid havde været brugt sammen med Gårdens²⁷).

I Matriklen 1688 oplyses det, at der i Borum var 15 Gårde, 3 Huse og 1 Mølle. Gårdenes Hartkorn var da 101,07 Tdr. De

3 Huse havde så megen Jord, at det kunde blive til 0,37 Tdr. Htk. Møllen bestod af 1 Hus med 0,21 Td. Htk. Endvidere var i Sognet af anden skyldsats Jord 0,57 Tdr. Htk. Husene havde ialt 0,58 Tdr. Htk., og med den skyldsatte Jords og Gårdenes godt 101 Tdr. Htk. havde Sognet da ialt 102,22 Tdr. Htk. Det *dyrkede Areal* i hele Sognet var 1688 ialt på 808,8 Tdr. *Ld.*²⁸⁾ af Sognets ialt 1890 Tdr. Land.

I 1769, da vi har vor ældste *Folketælling*, var der i Sognet 231 Indbyggere. 1787 var dette Tal steget til 251; i 1801 var her 282 Beboere. 1805 var der i Borum 19 Gårde (Præstegården medregnet), og der skulde da svares Kongetiende til Frijsenborg og Kirketiende til Lyngbygård²⁹⁾. Indbyggerantallet var ved Folketællingen 1834: 312, i 1840: 327. Ifølge Matriklen 1844 var Gårdenes Antal i Borum 21 foruden Borum Mølle. Hartkornet var da 135 Tdr., 2 Skæpper, $\frac{3}{4}$ Album (1 Album er = $\frac{1}{12}$ Skæppe). Indbyggertallet var i 1845: 364. 1850: 373. 1855 var Gårdenes Antal steget til 22, af disse var 5 Gårde beliggende udenfor Byen. Udflytning og Udparcellering foregik her langsomt ned gennem Årtierne³⁰⁾. 1859 var der endvidere 35 Huse, hvoraf de 7 lå udenfor Byen. Sognets Hartkorn var da 134 $\frac{1}{2}$ Td. og 4 $\frac{1}{2}$ Td. Mølleskyld³¹⁾. Indbyggerantallet var i 1855: 396. 1860 er det oppe på 442. 1870: 482, og Gårdantallet var da steget til 24. Af Huse var der 21 med og 29 uden Jord. Af Pastoratets samtlige Beboelser lå da omtrent en Trediedel udenfor Byerne³²⁾. 1880 var der 520 Indbyggere i Sognet, 1890 er en lille Nedgang, idet Befolkningens Mængde da var 504³³⁾. 1896 var der 29 Selvejergårde i Sognet med 126 Hdr. Hartkorn og 49 Huse med 8 Tdr. Htk. samt 12 jordløse Huse. 1901 var Befolkningstallet 501. Det samlede Hartkorn var i 1905: 135 Tdr. 30 Gårde med 125 og 66 Huse med 9, forskellige Lodder med 1 Td. Htk. samt 7 jordløse Huse. 1906 var Indbyggertallet 585. 1916: 576. 1921: 596, beende i 137 Gårde og Huse. 1925 var der 624 Indbyggere i Sognet. 1930: 603. 1945: 570 og ved den sidste Folketælling i November 1950 boede der 564 Personer i Sognet.

Antallet af Hjem i Borum Sogn er nu i 1952: 159, fordelt på 35 Gårde, 40 mindre Ejendomme og 84 jordløse Beboelser.

De foranførte forskellige Tal giver nøjere betragtet et ret klart Indtryk af Udviklingen i Sognet fra 1683 og til 1952.

Landbrug har siden Oldtiden været Hovederhvervet her. 1855 og 1870 oplyses det, at der i Borum Sogn har været nogen Fortjeneste ved Skovarbejde. 1896 var Sognets *Skovareal* 169 Tdr. Land. 1919 angives det til 103 Hektar³⁴⁾. 1896 var der 80 Tdr. Land med *Mose*, 1919: 36 Hektar. Sognets Moser hører til de ringere Klasser af Brændselsmoser, og da de i 1926 blev undersøgt af Hedeselskabet, var *Stormose* og *Døv-mose* ialtpå 18 Hektar. De var Overgangsmoser med en Mid-

deltørvedybde på 1,2 m og et Askeindhold på 9,3 %. *Maden* var en Lavmose på 16 Hektar med en Middeltørvedybde på 1,8 m og et Askeindhold på 24,9 %³⁵). 1919 udgjorde Heder og Lyngbakker 3 og Vandarealer 2 Hektar. Nu er al anvendelig Jord indtaget til Dyrkning, Enge er kultiverede, og ikke mindst under Krigsperioden 1940—45 blev Sognets Tørvemoser stærkt udnyttede. Sognets fulde Areal er på 1048 Hektar.

1896 opgives det, at 51 Tønder Land er Byggegrunde. Heraf må Borum By naturligvis have optaget en meget stor Part. På et ret ujævnt Terræn i et smukt Landskab ligger den lille Bebyggelse, hvor Slægt efter Slægt har boet vel i et Par Årtusinder. Minder om *gamle Bygninger* i Borum har man i et Fund af et stærkt ødelagt Bygningsfundament af Kamp og Munkesten, der blev gjort i Slutningen af Januar 1896, da Daniel Bruun på Nationalmuseets Vegne foretog en Undersøgelse af en gammel Boplads på Gdr. Jens Sørensens Ejendom (Mtr. 15 a), hvis Bygninger lå umiddelbart Øst for Kirkegården og hvis Markjorder strakte sig derfra mod Syd og Sydøst. Umiddelbart Øst for Mtr. 15 a ligger Mtr. 23 a af Borum. På disse Grunde var det, Udgravningen i 1896 fandt Sted. Ved Pløjning og Gravning i Terrænet nærmest Jens Sørensens Gård var fundet Murstensbrokker, enkelte Knogler, lidt Kulpartikler o. lign., hvilket altsammen tydede på, at de i ældre Tid havde stået Bygninger her. Af disse fremgravede Daniel Bruun forskellige Rester på to Findesteder, der viste firkantede Fordybninger, hvori var kastet Affald. Desuden fandtes der Kulpartikler og Murbrokker. Det hele vidnede om en gammel Ildebrand. Kirken synes også at være undergået Ildsvåde. I Præstegårdens Have og forskellige Steder i Nærheden af Kirken havde man fundet enkelte Kuldele, Murbrokker, Skår af Lerkar, Jerndele o. lign.³⁶).

Det er kun yderst sjældent, man i Landsbyerne finder Minder om de antagelig mange Ildebrande, der har hærget dem gennem Århundrederne. På Tomterne er straks blevet opført nye, lerklinede Bindingsværksgårde med Stråtag, og Sporene af den ældre Bebyggelse er som Regel snart blevet fjernede. I 1864 nedbrændte Borum Bækgård. Mange Husdyr omkom da i Flammerne. — Der bliver færre og færre af de gamle Bygninger, selvom man dog endnu i Borum kan se forbavsende mange Huse i den gamle Byggestil med Stråtag og Bindingsværk. Førhen var mange Småbeboelser bygget sammen, hvorfor der fremkom særlig lange Huse. Ved denne Byggemåde sparedes en Del Gavle, så det har været økonomisk at bygge på denne Vis. Det ældste Hus i Sognet er nu *Skovfogedhuset*

ude bag Vind Skov. Dets Stuehus (af Bindingsværk og med Stråtag) menes opført 1765. En anden gammel Bygning i Sognet er Stuehuset til Ejendommen *Signholm*, det er fra o. 1847. — I det gamle Borum var en Mængde *Storkereder*. Disse forsvinder mere og mere, efterhånden som Stråtagene afløses af hårdt Tag, og Storkenes Tal er også i Borum Sogn og Omegnen her gået meget tilbage, idet Dræning og Afvanding og Engenes Kultivering bevirker, at Storkenes Jagtrevier bliver dårligere fra År til År. I fordums Tid kunde Storkene gå på Jagt i Borum Bæk og — naturligvis også — i *Storkesig Bæk*.

Da Borum — som nævnt — var et Vejknudepunkt og havde Kro til 1911, tør man tro, at Beboerne gennem Tiderne har hørt og set mere end Folk i Egnens andre Bondebyer. En Begivenhed af Rang må det have været, at Frederik II ^{4/11} 1583 opholdt sig i Borum. Han boede da vistnok hos den gamle Herredsfoged Peder Pedersen. Men ellers tier Historien om de mange Rejsende, som har bedet her, ligesom mulige dramatiske Tildragelser, der kan have fundet Sted på Bygade eller i Krostue, også er unddraget vor Viden.

I afvigte Århundredes Tradition får vi imidlertid et og andet at vide om gammelt Folkeliv og Fortids Folketro i vort Sogn. Af denne Overlevering, som vi nu skal stifte Bekendtskab med, bliver man en Smule belært om, hvad det var, Folk havde at snakke sammen om i de lavloftede Stuer ved en Tælleprås' blafrende Belysning.

Man holdt førhen en *Markmand* i hver Landsby. Han var en Slags Markinspektør, der skulde overvåge, at der ikke skete Brud på Markfreden, og at ikke Folk fra andre Byer kom med deres Heste og Kreaturer for at lade dem græsse, i dette Tilfælde på Borums Tilliggende. Et sådant Markfredsbrud fandt Sted engang o. 1820—30. »De *Skovby* Hjørrer red over med deres Heste i Borum Enge, og samtidig fiskede de i Åen. Så kom Markmanden efter dem, og så skulde de jo straffes for det. Men de var ikke forknytte, de tog fat på ham og jog en Staver først ind ad hans ene Ærme og så ud ad det andet bag om Ryggen. Dernæst satte de en Gedde af dem, de havde fanget, på hvert Øre af ham, så hang de der som Bandlekker, og nu kunde han gå med det. Så samlede de deres Heste sammen igen og skulde til at hjem. Der mødtes de med de Borum Hjørrer i Herskind Lund. De havde været ovre i Skovby Enge at stjæle, og så kom de op at slås der«³⁷). En sådan Begivenhed skulde jo nok blive husket, og der blev talt om den, vel sagtens så længe Deltagerne i Episoden levede. Endnu i 1890erne huskedes den. Man lærer af Overfaldet på

Markmanden og Hyrdernes Slagsmål, hvor nødvendigt det var, at der blev udstedt virkningsfulde Love om Markfred og Overholdelse af denne. — Borum havde også en *Stodderkonge*, der havde til Opgave at holde udensogns Stoddere borte. Han ernærede sig selv ved Tiggeri, og hans Værdighedstegn var en Morgenstjerne, hvormed han kunde slå og væрге for sig. Den Stodderkonge, der her skal berettes om, hed Kristian, men blev kaldt Kong-Kristian; hans Kone hed Lisbet. Engang var der Begravelse i *Labing*. Stodderkongen herfra, Per Rivekåd, var med, ligeså hans Kone, Ka Rivekåd. Ved Begravelsen fandt nu Gårdmanden Søren Fogsgård på en herlig Spas. Han og de andre Mænd sagde til Ka Rivekåd, at hvis hun kunde få tre Kongeriger (tre Stodderkonger) samlet sammen til den Begravelse, så vilde de give hende alt det Brændevin, hun kunde drikke. Hun vilde gerne have den Drik og var altid fuld, når hun kunde blive det. Den Sag skulde hun nok sætte igennem, om hun kunde. Altså gik hun over til Kong-Kristian i Borum, hvor hun gav sig i Lag med Lisbet, om hun ikke kunde låne deres Morgenstjerne, for de skulde have en ny lavet, og så skulde de have en at gøre den efter. Lisbet gav hende den da, og hun rejste af med den. Dernæst gik hun over til *Framlev* og lånte også den Morgenstjerne. Hun fortalte op om, at deres egen var ikke rele, den var blevet noget svag, men da hendes Mand nu var til Begravelse, kunde han alligevel ikke undvære den i Dag. Sådan fik hun alle tre Morgenstjerner samlet. Men da Lisbet i Borum fortalte sin Mand, at hun havde lånt deres hen, blev Kristian vred og satte af over efter den. Han fra Framlev, Per Ryy, måtte også afsted. Da nu alle tre Stodderkonger blev samlede, blev der et ordentligt Skænderi og Slagsmål, og Søren Fogsgård var god til at sukke [pudse] dem sammen. »Det er noget Snyderi,« sagde han så til den ene og så til den anden, »dersom a var i dit Sted, så gav a ham en banket Ryg.« Imens det stod på, drak Kristiane sig fuld og fik Lønningen for alt sit Renderi. Denne Begravelse blev siden hen omtalt som den lysteligste Begravelse i Egnen³⁸). Og det er tydeligt nok, at den er blevet indgående drøftet i små og store Hjem i Borum så vel som i de andre Byer heromkring. Af denne Stodderkongeberetning modtager man et levende Indtryk af, hvorledes man forstod at få noget morsomt ud af selv en Begravelsesspisning. — Men der var jo også Emner af helt anden Art, der kunde komme på Tale. Således havde der i en stor Gård boet en Mand, der ejede Trolddomsbogen *Cyprianus*. Så havde han en Tærsker, der stjal Korn, efter som han tarsk det af. Det mærkede Manden, og han mente, det skulde han

nok få sat en Stopper for. En Aften, da Tærskeren skulde hjem, gik han ind og vilde tage noget Korn i en Sæk, men da han kravlede ud af Vinduet med Sækken, blev han hængende der og kunde ikke gå derfra, og han måtte blive der, til Manden kom og hjalp ham af Sted. Det skulde han ikke prøve tiere³⁹). Et andet Sagn om *at binde Folk* er ligeledes overleveret fra Borum. Det er muligvis knyttet til samme Mand, som havde Cyprianus. En gammel Mand i Borum, der kunde mere end sit Fadervor, var engang lige op til Jul i Århus. Han havde sagt til Folkene, at de måtte ikke tappe af den nybryggede Juleøl, inden han kom hjem. Men så om Aftenen listede Karlene lige godt Pigerne til at gå ned og tappe et Krus Øl. Da blev Tappen henne for dem, mens de stod og tappede, og så jog en af Pigerne til at putte en Finger i Spundshullet, for at det ikke skulde løbe væk. Men så kunde hun ikke trække den derfra igen, og hun måtte blive siddende, til Manden kom hjem hen på Natten. Han havde så Tappen i Lommen, og nu slap hun endelig fri. Manden døde nogle År efter, og da de på Begravelsesdagen var kommen uden for Porten med Liget, og der kun var et Par Stykker af de bageste inden for Porten, kom de til at se sig tilbage, »og saa sad den døde Mand og grind ad dem oppe i et Høvindue«⁴⁰). — Af de anførte Sagn såvel som de tidligere meddelte om Borum Æshøj og Mødet med Ligs karen vil det ses, at der har været slet ikke så få særegne Tildragelser at underholde hinanden med i den gamle Bondeby Borum, hvor man til Nutiden har iliveholdt den gamle Skik at brænde *Blus Valborg Aften* ^{30/4} og ved denne Ild fange Gadebasserne, der havde til Opgave at sørge for *Gadelamsgildet* engang i Maj. Ved denne Lejlighed blev Gadelammene uddelt. Listen over Gadelammene blev opslået på Borum Bækgårds Port eller på Smedjedøren (endnu o. 1920). Men om Gadebasseskikkene i Borum har jeg skrevet udførligt i min Bog: »Fra Julestue til Valborgblus« (1940), 7, 12—14, 16—19, 21, hvorfor der ikke her skal gives yderligere Oplysninger om denne Ungdomsskik.

I Borum By er der nu kun 4 større Gårde tilbage samt 3 andre Landbrugsejendomme. Ved År 1900 lå der 3 store Gårde på Rad langs den Vej, der fører ud til Mundelstrup. Der er nu foruden Landbrugene henved 60 Beboelseshuse af forskellig Alder i Byen. Her var o. 1905: 2 Købmænd, 1 Manufakturhandler, 1 Bager, 1 Snedker, 3 Murere, 1 Smed, 2 Tækkemænd, 1 Væver, 1 Skomager, 1 Skrædder, 1 Træskomager, 1 Karetmager, 1 Saddelmager, 1 Bødker, 2 Slagtere plus 2 Hjemmeslagtere samt 2 Vognmænd (med Dagvogne). endvidere en

Læge. Den første var Homøopaten Gabel, og i September 1894 nedsatte Læge Harald Andersen Gøtsche (født $\frac{20}{1}$ 1866 i Lading) sig her som den første Læge med fuld medicinsk Uddannelse. 1902 begyndte den første Dyrlæge her, P. Kjeldsen, en Praksis.

Borum har nu 2 Skoler, Borum og Lyngby Sognes Spare- og Lånekasse (oprettet 1874), Andelsmejeriet »Borumlund« (opr. 1887) og et Forsamlingshus (opført o. 1927).

Omkring ved Århundredskiftet havde Borum, som man kan forstå, alle de Handlende og Håndværkere, som var nødvendige for Sagnet. Og således er det jo stadigvæk, selvom mange af de gammeldags Håndværkere ikke mere eksisterer.

Om Dagliglivet i et af de gamle Borum-Håndværker- og Husmandshjem i afvigte Århundrede har *Laurits K. Larsen*, Tåstrup (Harlev Sogn), skrevet en detailrig og smuk Skildring⁴¹), hvori der fortælles om Rokkedrejere og Husmand Lars Jacobsen (1823—90). Han begyndte sin Virksomhed 1851.

Inden vi nu tager op til Borum Kirke, skal der erindres om, at på *Knolden*, muligvis den gamle *Grandeplads*, er rejst et *Genforeningsmindesmærke*, der sammen med sit Anlæg (Beplantning og Flagstang) er en Pryd for Byen. Stenen er rejst på en 0,5 m høj Cementsokkel og omgivet af en lav Stenhøj. Mindesmærket blev afsløret på den store nationale Festdag 11. Juli 1920. Granitstenen, der blev fundet på Nyvangsgårds Mark, har øverst fået indhugget en Cirkel, hvori er to korsstillede Dannebrogflag, hvorunder står Årstallene:

1 8 6 4—1 9 2 0.

Og under to mødende Hænder:

VELKOMMEN HJEM.

På Stenens Cementsokkel er indridset *Bjørnsens* kendte linjer:

Alt, hvad Fædrene har kæmpet,
Mødrene har grædt,
Har den Herre stille lempet,
Saa vi vandt vor Ret.

Efter Afsløringen i 1920 var der Folkefest på Festpladsen ved Borum Vandmølle. Her talte Sognepræsten Jørgen Jensen og Borums Lærer Carl Emil Johansen⁴²). Kommunen har overtaget Mindestenen og Anlægget.

Borum Kirke er rejst på et højt Sted Syd for og *uden for* den gamle Bondeby i Dalsænkningen og på det stigende Nord-

terræn. Det er uden Tvivl på den hedenske Helligdoms Plads, Kirken i den romanske Stilperiodes Tid (1100—1250) blev opført. Den består af *Kor* og *Skib* af Granitkvadre på Skråkant-sokkel. Denne oprindelige Bygning har haft en forlængst nedbrudt *Apsis* (en halvrund Udbygning), af hvis Kvadre flere er anvendte nederst i Østgavlen på Koret. Det øverste af Skibets Østgavl er opmuret af røde Mursten fra nyere Tid. *Tårnet* (hvidkalket) er vistnok føjet til i den seneste Middelalder; det er ikke i indvendig Forbindelse med Kirkens Skib, og det er opført af Granitkvadre og Munkesten, ligesom det hvidkalkede *Våbenhus* i Syd også består af Munkesten. Kirken er *tækket* med røde Teglsten, med Undtagelse af *Tårnet*, der er blytækket (sidst repareret i 1930erne).

I den ældste Tingbog (1661) for Framlev Herred oplyses det, at i en voldsom Storm, der rasede i Januars Begyndelse 1661, led *Taget* på Borum Kirke betydelig Skade. Af det Syn, der i den Anledning blev holdt, fremgår det, at selve Kirkebygningen var tækket med Bly, medens Våbenhuset havde Tegltag. Skibet havde Bjælkeloft, og Enderne af Bjælkerne ragede åbenbart frem af Muren⁴³). 1768 nævnes det, at Borum Kirke har Tårn og Skib belagt med Bly, istandsat 1745 af Krigsråd Johan Ahrent Althalt til Lyngbygård (Kirkeejeren)⁴⁴). — Øverst på Spiret er — ovenover Vejrfløjen — anbragt en Trækugle, der udenpå er belagt med et Dække af Bly.

Der ses på Kirken Spor af *Norddøren* såvel som af to gamle rundbuede *Vinduer*. På Nordsiden er to Trævinduer og på Sydsiden to Jernvinduer, alle fra nyere Tid.

På Korets Syd mur er en gådefuld *Sten*, en foroven afskallet Kvader (65 × 36 cm), der i hvert Fald foroven må have været noget længere at dømme efter den Måde, hvorpå det på nederste Halvdel indridsede Ornament er afskåret. Det synes at fremstille to eller snarere flere, i hinanden indfiltrede Dyr eller Ranker, men står den øvrige Stenkunst så fjernt, at man først uvilkårlig gætter på, at det er et Stykke af en Runesten, der har fundet Anvendelse som Bygningsmateriale. Århuseggen er jo også snart sagt det eneste Sted i Jylland, der kan opvise billedprydede Runesten. Alligevel er den så forskellig fra al anden dansk Runestensornamentik, at denne Gisning ikke er holdbar. Den naturligste Forklaring er vel da, at det er en Fritidssyssel af en gammeldags indstillet Stenmester. En påbegyndt, men kasseret Karmsten kan den næppe være, dertil afviger den bl. a. i sin Teknik alt for meget fra en anden, nu over Våbenhusloftet siddende 40 × 50 cm stor Billedsten med et i Rundrelief hugget Båndsløyg⁴⁵).

Tæt Vest for den ornamenterede Sten på Korets Sydmur er en Kvadersten, hvorpå er indhugget et Kors, hvis Arme og Stolpe har Form som et Kløverblad. — På Foden af Tårnets Vestsider er en Kvader, hvorpå ses det kendte magiske Tegn: tre koncentriske Ringe, måske anbragte i ondtafværgende Øjemed.

Går vi ind i Kirken, ses det, at den kraftige *Korbue* er bevaret. Koret har hvidkalket Tøndehvælv fra Renæssancetiden (15. Årh.), medens Skibet har brunmalet Bjælkeloft. *Gulvet* består af Fliser (med Kokusløber), og der er samme Gulvhøjde i Skib og Kor.

Det ældste Inventar er den romanske *Granitfont*, hvorpå er indhugget 4 smukke Indvielseskors. Døbefontene må, som hørende til Kirkens vigtigste Inventarstykker, være blevet viede af Præsten. Et Minde herom har vi rimeligvis i de Småkors, der særlig på vestjydske Fonte kan findes på Kummens Overflade, snart råt indhuggede, snart mere sirligt, udførte med bredere Korsarme. Disse Indvielseskors ses, som nævnt, også på Fonten i Borum såvel som på Fontene i Framlev og Harlev⁴⁶). På Døbefadet af Messing er en nu ulæselig Indskrift. I Bunden ses i ophøjet Relief Bebudelsen.

Altartavlen, der mangler Fodstykke, er en protestantisk Fløjtavle fra 1594. Dette ses af en sortmalet Indskrift på Bagsiden af højre Fløjtdør, hvor der står: »Anno DNI 1594 lod An-Peirsens⁴⁷) denne Tafle gjøre paa Kierchens egen Bekostning. Borrum Kierche til en Ære etc.«

Der må uden Tvivl være en Fejl i Indskriften, idet der i Stedet for »Kierchens« antagelig skulde have stået »hans«. Så giver det jo den Mening, at Anders Pedersen vilde have nævnt til evig Amindelse, at han selv havde bekostet Altartavlen, ligesom han senere også lod oplyse i Indskrifter om andre Gaver til Kirken.

Altartavlen blev stafferet 1701 af Kirkejeren Johan Ahrent Althalt og Hustru (Lyngbygård), hvilket oplyses i en Indskrift neden under Alterbilledet, der forestiller Nadverens Indstiftelse. På venstre Fløjtavle er et Billede af Moses, på højre ses Christus. — Ved en Undersøgelse i 1939 viste det sig, at Altartavlen har 4 Overmalinger. Staffering IV, en Egetræsmaling fra o. 1870, var måske udført af *Poul Andreas Lüders (Lydersen)*⁴⁸), der da malte et nyt Alterbillede: Jesus i Getsemane. Dette Lærredsmaleri blev hængt uden på Altartavlen, som så blev lukket sammen, de to Fløje som Døre ind over Nadverbilledet, og på denne Måde fik man så hele det gamle Alter med dets tre ikke betydelige Malerier dækket til. I 1939 blev

Lüders' Maleri fjernet, og Alteret fra 1701 kom igen frem i Lyset. Lüders' Arbejde blev så, i en enkel Egetræsramme, op-hængt på Skibets hvidkalkede Sydveg. Et sengotisk *Krucifix* (udskåret i Midten af forrige Århundrede) var indtil 1939 an-bragt oven over Altertavlen. Det er 47 cm højt og 44 cm bredt og havde i 1939, da det blev anbragt på Skibets Nordveg, to Overmalinger. Det nævnte År blev Figuren anbragt på et nyt, enkelt Egetræskors.

Der findes intet Stenbord bag Alterbordspanelet. Det smukke Renæssancepanel er forarbejdet af Fyrretræ og fore-findes i velbevaret Stand. Forsiden har Arkader (Søjler) i de tre langstrakte Fyldinger. Arkaderne har enkle skårne Bue-slag. Endvidere Kapitæler og kannelerede Lisener. Der er 2 Rosetter på hvert Bueslag. Ved Istandsættelserne af Alterbor-det er det snedkermæssigt restaureret. Alt Træværk er på de umalede Steder konserveret. — *Kalken* og de 2 syvarmede *Lyseslager* er givet 1614 af Herredsfoged i Borum *Anders Pe-dersen* og 2. Hustru *Boel Lauridsdatter* (hans 1. Hustru var *Barbara Nielsdatter*). Herom oplyser følgende Indskrift på Fo-den af hver af de to tunge Stager:

Anno 1614 Den 28 Iulii · hafver · Anders · Pedersen · i · Borvm · med sin hóstrv · Bvold · Lauridsdatter · gifvet · dise · tvinde · Lyvse · Stager · thel · Borvm Kiercke.

Herunder står 2 Skjolde med henholdsvis Mandens Bo-mærke og Overskriften A · P · S og IHS samt Overskriften B · L · D.

Prædikestolen er anbragt op til Triumfvæggen, hvor en gen-nembrudt Åbning med tilhuggede Trapper danner Opgang fra Koret til Stolen. Den består af 4 Fag, har Arkader (Søjleræk-ker) i Storfelterne med Roset og Blade i Bueslagenes Hjørner, Kapitæler og svungne Lisener. Der er smukt formede Søjler med ornamenterede Prydbælter på Hjørnernes Fremspring. Stolen har en partiel Staffering (1939), som dels er oprinde-lig, dels fra 1701, og den sidste Overmaling var fra o. Midten af forrige Århundrede. Der er Evangelistbillede i Storfelterne samt Indskrifter på Frise- og Postamentfelterne.

Både Prædikestolen og Lydhimmelen er fra 1604 og skæn-ket til Kirken af Anders Pedersen og 1. Hustru. Stol og Him-mel er forarbejdet af Egetræ, et Arbejde, der menes udført af »Morten Snedker«, som også har bygget Prædikestolene i Framlev, Skovby og flere Kirker på Egnen. Den ret store Lyd-himmel har udskårne Topstykker, og mellem disse er Spir over Hjørnerne. På en firkantet Stolpe over Himmelens Midte står en mandlig Figur, der med den ene Hånd holder et Jagt-

horn for Munden, medens den anden Hånd hviler på et ud-savet Skjold. Fra Stolpen udgår 4 S-formede Bøjler i Retning mod Himmels Hjørner. Den Maler, der har stafferet Altertavlen i 1701, har nok også malet Evangelistbillederne på Prædikestolens Storfelter (og vist også Altertavlens Billeder) samt givet den nye Farver. Ved den i 1939 foretagne Istandsættelse af Prædikestolen blev alt Træværk restaureret og konserveret. På Prædikestolen står: ANNO 1604 Lod Anders piersen ij Borum herris fogit ij framløf herrit Med sin kiere hustru Barbra Nielsdatter Opsette dene predickstoel paa deris egen bekostning oc gaff den thil Borum Kiercke. — I Frisefelterne er denne Indskrift: Raab høyt spar icke Oplieffte din Røst som en basune oc Kundgiør Mit folck deris Offuertrædelse oc Jacobs hus deris sønder, Esai: 58, Salig er alle de som hører guds Ord oc Bevare det. Luc. 11.

På *Stolestaderne* findes to Dateringer. På Nordsidens Stolestader findes på en af Stoleryggenes Bagside 16 P. O. S. B. 81, og på Forsiden af en Stolegavl på Sydsiden findes IO—SB 1681. Bogstaverne hentyder måske til Medlemmer af den gamle Herredsfogedslægt⁴⁹). — Stoleværket havde i 1939 to Overmalinger med Egetræsfarve samt en underliggende blågrå Farve. Oprindeligt har Stolestaderne stået umalet med indridsede Ornamenter på Nordsidens Gavle. Sydsidens Gavle har grovere, indridsede Kristusmonogrammer. Alle Ornamenterne er jævnet med Kit og Spartelfarve. Ved Stoleværkets Bemaling i 1939 er Farverne valgt med Henblik på Prædikestolens og Alterbordets Farver. Der er anvendt brun Træfarve til Stolegavlne, Lågernes Rammestykker og Vægpanelet; en brunsort Farve til Lågernes Fyldinger og Stolesæderne samt en grå Farve til Stoleryggens Rammestykker. Dertil kommer en enkel Listestaffering med grå og brunsort Farve på Gavlstykkerne. Restaureringsarbejdet blev afsluttet ^{19/9} 1939⁵⁰). Der er 26 Stolestader i Kirken, og der er 120 Siddepladser.

Kirken har et smukt *Orgel* oppe på Pulpituret.

Der blev indlagt *elektrisk Varme* o. 1942 i Bygningen.

På en *Gravsten*, der førhen lå i Gulvet i Tårnrummet, men nu er anbragt i Skibets Vestgavl, under Orglet, står:

Her under Hviler Actbare Mand Peder Thomsen [?] fød i borum [?] 1722 [?] døde i hans Alders 65 Aar Med sin efterlevende i 54 Aar uden børn til velfortiente ære er dette Grav Sted beprydet med deue Steen af hans efterladte Karen Niels Datter fød i Laben [c: Labing] 1734 døde 18—Gud Give dem begge en Glædelig Opstandelse.

Grav Skrift

Om Kast os ey vort hvilested
 Frodi vi ære Døde
 Men Lad Os sove udie fred
 Til vi vor Jesum møde.

Indskriften er omgivet af udhuggede Ornamenter⁵¹) der forestiller Begivenheder i Jesu Livs Historie.

Udenfor Kirken ved Våbenhusets Vestmur er henlagt en ituslået Gravsten med udhugget Menneskefigur (Hovedet mangler), der bærer Præstekjole. Denne Sten lå til o, 1870 som Vejbanesten nede ved Borum Vandmølle, men af den historisk interesserede Borum Gårdmand Palle Hansen blev den ført tilbage til Kirken, hvor den lå indendørs til 1939.

På Stenens resterende Rande kan læses:

.... [P]roust i Framlev Herred 1758 med [t]vende Egtefelle: Sal. MAREN Melchiorssdatter Ørbæk ene naar Siælen er i Guds Haand her Skal hahve Roe. — hos Hands Forældre og 4re Børn

Stenen er lagt over Sognepræst til Borum og Lyngby (fra 1753) Jens Jensen Adslev, f. c. 1719, og 1ste Hustru M. M. Ø., med hvem han blev gift ^{26/9} 1753. Han døde ^{8/s} 1786 (ikke i 1784, som Wiberg har)⁵¹).

På Våbenhusets Loft findes Kirkens gamle *Klingpung*, en lille Tøjpose på Enden af et langt Skaft. I Posen kunde Kirkegængerne under Gudstjenesten lægge Penge, der uddeltes til de fattige.

I Våbenhusets Forstue står på Gulvet en mørkmalet firkantet *Egetræskasse*, omgjordet af stærke Jernbånd og forsynet med solidt Låsetøj. Ifølge Overleveringen er det en Pengekasse, som Ridefogeden på Frijsenborg i sin Tid brugte at putte Bøndernes Skatter i, når han kørte rundt i Landsbyerne og opkrævede disse. Mønterne blev puttet ned igennem en passende stor Revne, og da Greven selv beholdt Pengeblokkens Nøgle hjemme hos sig, kunde Ridefogeden ingen af »Rigets Dalere« tage, når han var på Skatteindsamling. Blokkens svære Egetræ er noget forrådnet i Bunden, hvilket er et Bevis på en ret høj Alder. Nu bruges den interessante »Kirkeblok« som Pengebøsse, når der er Indsamling i Borum Kirke til veldædige Formål.

Borum Kirke tilhører Sognebeboerne. *Kirkegården* blev 1911 udvidet og er nu på knap 1½ Td. Land. Den rummede i Marts 1952 ca. 170 Grave. I dens Nordøsthjørne blev i 1912 bygget et *Ligkapel*. På Kirkegårdens Østparti ses nogle få gamle og

store Træer. Mellem disse, fra den ene Stamme til den anden, anbragte Nabohusenes Koner endnu o. 1870—80 Tøjsnore, hvorpå de hængte Tøj til Tørring. Og når Graveren i hin Tid fandt gamle Menneskeben i Kirkegårdsjorden, smed han disse hen på Kampestensdiget (erstattet af den nuværende Cementmur 1912), hvor Drengene kom og hentede Knoglerne, som de så solgte til Egnens Pjalt- og Knågehandler!

Præsteboligen blev opført 1911, og samme År blev Præstegårdens Landbrugsbygninger opførte af ny i lidt Afstand herfra.

*

Der har siden Reformationen 1536 været 26 Præster i Borum-Lyngby Pastorat: Rasmus Pedersen (15..). Laurits San (15..). Peder Mausing (15..). Søren Rasmussen Gjesing (1607—20). Jesper Andersen Bogense (1620—49). Mikkel Lambertsen (1649—55). Carl Nielsen Friis (1655—74). Niels Jørgensen Schinckel (1674—81). Ole Mortensen Hobroe (1681—1704). Hans Marcussen Wonsel (1704—47). Thomas Andersen Møller (1747—53). Jens Jensen Adsløv (1753—85). Niels Wormslev (1785—92). Mogens Jensen Schytte (1793—97). Andreas Nicolai Flensburg (1805—27). Christian Magnus Olrik (1827—32). Hans Chr. Theodor Barfoed (1832—34). Jens Christian Petersen (1835—44). Frederik Carl Carstens (1845—50). Peter Hørning (1850—80). Jens Severin Jensen (1881—1906). Jørgen Jensen (1906—41). Orla Møller (1942—46). Jens Lund (1946—52). Årstallene til ovennævnte Søren Rasmussen Gjesing er taget fra en Rettelse i Wibergs Dansk Præstehistorie I, 195 i Statsbibliotekets Læsesalseksemplar. Hos Wiberg er som Tiden for Søren Rasmussens Præstetid i Borum opgivet følgende: »15.. el. (16..)«.

NOTER

1) Therkel Mathiassen: Oldtidsminderne paa Aarhussegnen (Jyllands-Posten 13/7 1948). 2) Se nærmere C. J. Beckers udførlige Redegørelse for Fundet i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1947, 21—28. 3) H. C. Broholm: Gravene i Borum Æshøj (Østjydske Hjemstavn 1949, 78—83). Rasmus Nielsen har i Øst. Hj. 1949, 84—88 givet Oplysninger om en Gårdejer Palle Hansens Kamp for Bevarelsen af Borum Æshøj, hvis Fredlysning blev tinglæst 1/11 1854. Palle Hansen sålidt som Fredlysningen kunde hindre, at en ny Ejer af Højen, Søren Ovesen, uden Skrupler begyndte at køre væk af den i 1871. Dette gav Anledning til den første videnskabelige Udgravning (i 1871). Der findes en omfangsrig videnskabelig og populær Litteratur om Borum Æshøj-Fundet. Det må være nok her at henviser til Dr. H. C. Broholms Værk: Danmarks Bronzealder I (1943), 89—92, hvor Fundet er systematisk beskrevet, ligesom der sammesteds findes udførlige Litteraturhenvisninger. 4) Evald Tang Kristensen: Danske Sagn III (1895), Nr. 24. 5) Smsts. Nr. 108. 6) Smsts. I (1892), Nr. 298. 7) Smsts. I, Nr. 770. 8) Smsts. Nr. 965. Aarhus Stifts Aarbøger 1913, 72.

Jfr. Østjydsk Hjemstavn 1949, 85—86. August F. Schmidt: Danmarks Kæmpesten (1933), 282, 283, 427. ⁹⁾ Danske Sagn III, Nr. 187. ¹⁰⁾ Østjydsk Hjemstavn 1949, 86. ¹¹⁾ Kristian Hald: De danske Stednavne paa -um (1942), 58. Østjydsk Hjemstavn 1945, 80. 1946, 122. ¹²⁾ De ældste danske Archivregistraturer II, 1860, S. 61. ¹³⁾ Evald Tang Kristensen. Jysk Almueliv, Tillægsbind I, Nr. 106. ¹⁴⁾ Smsts. I, Nr. 1299. ¹⁵⁾ Jysk Almueliv V, Nr. 603. ¹⁶⁾ Danske Sagn, Ny Række IV, Nr. 957. ¹⁷⁾ Jysk Almueliv V, Nr. 525. ¹⁸⁾ De fleste Stednavnetolkninger er udarbejdet ved Hjælp af Bøgerne »Danmarks Stednavne« I—X (1922—51), udgivet af Stednavneudvalget. En Del Nutidsnavne samt ældre Navneformer er fra Stednavneudvalgets Samlinger. Men de fleste Navne fra Nutidsoverleveringen foruden adskillige andre Oplysninger er venligst meddelt mig 1952 af Fru *Sira Middelboe* (f. Nielsen), der er barnefødt i Borum. Også andre Folk fra Sognet er blevet udspurgt, til Gavn for nærværende Afhandling. ¹⁹⁾ Borum Vandmølles Historie er behandlet af *Chr. Heilskov* i Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift 1941, 11—12. Om Gårde og Ejendomme i Borum Sogn se den topografisk historiske Håndbog: »Aarhus Amt« IV (1949), 108—33. Endvidere J. C. B. la Cour: Danske Gaarde I (1915), 91—93. J. Jespersen: Danske Gaarde I (1923), 40. J. J. Hansen: Større danske Landbrug V (1933), 529—32. ²⁰⁾ Se nærmere herom *Chr. Heilskov*: En gammel Herredsfogedslægt fra Borum (Østjydsk Hjemstavn 1944, 109—16). ²¹⁾ Meddelt af Hans H. Fussing i Jyske Samlinger 4 Rk. VI (1928—30), 383. Om Forhold i Borum i Svenskekrigens Tid er der i Tingbogen for Framlev Herred 1661 enkelte Småoplysninger (fremdraget af Poul Rasmussen i Østjydsk Hjemstavn 1948, 24, 25, 27), således om en Synsforretning på Borum Bro, der var stærkt medtaget, om en Mand, der havde annammet al Byens Kopskat og Præstens Mandtallseddelt samt om manglende Skattebetaling i 1659 fra en Mand i Sjelle til Regimentskvartermesteren i Borum. ²²⁾ Jysk Almueliv V, Nr. 279. ²³⁾ *Chr. Heilskov* i Århus Stifts Årbøger 1913, 31—35. Jfr. Samlinger til jydsk Historie og Topografi 3. Rk. VI, 183 (om Vildtbanestene ved Borum Bro, Borum Mølle og Baskær). *Hugo Matthiessen*: Viborg-Veje (1933), 100—101, 185—86. ²⁴⁾ E. Tang Kristensen: Danske Sagn Ny Række II (1929), S. 376, Nr. 483. Meddelt af Erik Eriksen fra Borum Vestergård. ²⁵⁾ *Henrik Pedersen* har i sit Værk: De danske Landbrug fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian V.s Matrikel 1688 (1928), 223 femten Gårde. Dette Tal er fremkommet ved, at den ene af Gårdene, som nævnt, var øde, og den har *Henrik Pedersen* ikke talt med. Den var, som anført, delt mellem Brugere af to Gårde. ²⁶⁾ Senere blev en Gård til i Borum købt til Frijsenborg. I 1846 blev Eskærgård (Mtr. 7 a) frikøbt fra Frijsenborg, og i 1850erne blev de tre andre Borumgårde frikøbt fra Grevskabet. Det var Højballegård (Mtr. 5 a), Borum Vestergård (Mtr. 8 a) og Gård Mtr. 10 a, der nu ejes af *Johs. Møller*. ²⁷⁾ De anførte Oplysninger vedrørende Borums ældste Gårde og deres Antal er venligst meddelt af *Poul Rasmussen* fra Forarbejderne til en Bog om Århusbygdens Byer og Gårde indtil 1688. ²⁸⁾ *Henrik Pedersen*: De danske Landbrug, 223. ²⁹⁾ *Gr. Begtrup*: Agerdyrkingens Tilstand i Danmark V (1808), 441, 448, 455. ³⁰⁾ Jfr. hermed, at *J. H. Bredsdorff* i sit Værk »Aarhus Amt« (1827), Tabel 8 oplyser, at Udskiftningen i Borum var slet, ingen Parcellering, ingen Markfred, kun sjældent rejstes nye Hegn, Præstegårdens Jorder var indhegnede. Hertil bør dog føjes, at Det kgl. danske Landhuusholdnings-selskab i 1780 tilkendte Selvejer *Peder Nielsen*, Borum, som Belønning Selskabets mindre Sølvmedaille for at have indgrøftet Baskær Skov, omtrent 1400 Favne i Omkreds, med forsvarlige Jordgrøfter, og derpå plantet 900 Favne Hessel og Ask. I Skoven havde han desuden opelsket en Del

unge Træer m. v. (N. P. Østergaard: Prisbelønnede Landbrugere i Østjylland 1774—1799 (1945), 20). ³¹) Traps Danmark, 1. Udgave II (1859), 608—09. ³²) Trap, 2. Udg. VI (1879), 51—52. ³³) 1890 levede i Sognet 296 Mennesker af Jordbrug, 113 af Industri, 10 af Handel, 22 af immateriel Virksomhed, 46 af forskellig Daglejervirksomhed, 14 af deres Midler og 3 var under Fattigvæsenet (Trap 3. Udg. V, 136—37). ³⁴) Jfr. at i Tingbogen 1661 oplyses det, at i de tre Skovskifter, der hørte til Peder Lassens Gård i Borum, var der hugget 48 Ege »i forleden Fejdetid«. »Item (d. v. s. ligeledes) var Toppen afhugget i alle 3 Skovskifter, saa der kan ingen Olden blive« (Poul Rasmussen i Østjydske Hjemstavn 1948, 23). Om Skovens Betydning i gammel Tid i Sognet, kan anføres, at Degnen i Borum for Savnet af Jord havde Gavn af Skoven, hvorfra han vel har fået Ildebrændsel (Århus Bispearkiv 1772). Se Georg Hansen: Degnen (1944), 77. ³⁵) Fridlev Thøgersen: Danmarks Moser (1942), 35, 38. ³⁶) Daniel Bruuns Indberetning i Nationalmuseets 2. Afdeling. ³⁷) E. Tang Kristensen: Jysk Almueliv Tillægsbind I (1900), Nr. 29. ³⁸) Jysk Almueliv V (1893), Nr. 525. ³⁹) E. T. Kristensen: Danske Sagn VI (1900), Nr. 1098. ⁴⁰) E. T. Kr.: Danske Sagn Ny Række VI (1936), Nr. 413. Smsts. Nr. 511 har Erik Eriksen også meddelt et Sagn om en Heks omskabt til Hare, der blev skudt med en Sølvknap. Også dette er et Vandresagn, men det synes ikke knyttet til Borum. ⁴¹) Østjydske Hjemstavn 1940, 99—105. ⁴²) Johannes Vejlager: Genforeningsmindesmærkernes Historie (1939), 389—90. ⁴³) Poul Rasmussen i Østjydske Hjemstavn 1948, 20. ⁴⁴) Danske Atlas IV (1768), 211. ⁴⁵) M. Mackeprang: Jydske Granitportaler (1948), 277—78, med Fotografi. ⁴⁶) M. Mackeprang: Danmarks middelalderlige Døbefonte (1941), 68. ⁴⁷) Anders Pedersen var Herredsfoged for Framlev Herred, men boede i Borum (se Chr. Heilskov: En gammel Herredsfogedslægt i Borum; Østjydske Hjemstavn 1944, 112—13, 48). Om P. A. Lüders se min Levnedsskildring i Aarhus Amtstidende 13/8 1951. ⁴⁸) Jfr. Østjydske Hjemstavn 1944, 115. ⁴⁹) Beskrivelsen af Kirken er udarbejdet på Grundlag af Georg N. Kristiansens Indberetning til Nationalmuseets 2. Afdeling suppleret med egne Iagttagelser 1952. ⁵⁰) Læst af Chr. Heilskov (Samlinger til Jydske Historie og Topografi 4. Rk. II, 1916, 173—74). ⁵¹) Om Præsterne se nærmere i Præstehistorier af Wiberg, Elvius samt Grohshenning og Hauch-Fausbøll. Oplysninger om Borum Præster findes også i Personalhistorisk Tidsskrift 9. Rk. I (1928), 238. Aarhus Stifts historiske Årbog 1913, 12. Østjydske Hjemstavn 1936, 88 og 1940, 104 (om Præsten Jens Severin Jensen, Harboøre-Jensens Fader).